

трагічного фіналу НЕПу і до перших ознак «відлиги» 1953 року породжувала кремлівська верхівка» [1, с. 2].

Не всі «хрущовські» перетворення у сільськогосподарському виробництві, як ми тепер знаємо, були позитивні. Дослідники стверджують, що завдання розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні нерідко визначалися чисто адміністративно і фактично без урахування виробничих можливостей окремих регіонів і республіки в цілому. Такий чисто демагогічний підхід, як слушно зауважує В.Михайлюк, найвиразніше виявився у гаслі «догнати і перегнати США по виробництву м'яса і молока на душу населення» [2, с. 57].

Підсумовуючи слід зазначити, що вже початково питання забезпечення сільськогосподарського виробництва України матеріальними і людськими ресурсами у 1953–1964 рр. було також надзвичайно залежним від суб'єктивної волі окремих як правило найвищого рангу партійно-радянських високопосадовців союзного і республіканського масштабів або їхніх угруповань. Причому, далеко не всі вони були спеціалістами сільськогосподарського виробництва.

Список використаних джерел:

1. Лубко І. Спроби аграрних перетворень М. Хрущова та їх вплив на українське село (1953–1964 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / І. Лубко; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2002. – 19 с.
2. Михайлюк В. Історіографія розвитку аграрних відносин в Україні (70-ті – початок 90-х рр.) / В. Михайлюк. – К.: Ред.-вид. рада Укрдержагроуніверситету, 1992. – 181 с.
3. Романюк І. Українське село в 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ століття / І. Романюк. – Вінниця: Книга-Вега, 2005. – 256 с.
4. Українське село у 20 – 90 роках ХХ століття (короткий історико-економічний нарис) / За ред. професорів Л.Ю. Беренштейна, Г.П. Мигрина, П.П. Панченка. – К.: Нац. аграрний ун-т, 1998. – 140 с.

Козак А.І.

*кандидат історичних наук, доцент,
Чернівецький факультет Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

ЗАХОПЛЕННЯ КАРФАГЕНЯНАМИ ФУРІЙ (212 Р. ДО Н. Е.) В КОНТЕКСТІ ВІЙСЬКОВО-ДИПЛОМАТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГАННІБАЛА БАРКИ

Весною 212 р. до н. е. Фурії залишались останнім із значних грецьких полісів «Іонічного узбережжя» Апеннінського півострова, котрий все ще знаходився під контролем Рима. Приєднання міста до табору союзників Карфагена на перший погляд видається доволі дивним. В минулому Фурії традиційно підтримували міцні союзницькі відносини із римлянами, часто користуючись допомогою останніх у постійних конфліктах з місцевими

італійськими племенами луканів і брутіїв, а також у довготривалому суперництві з Тарентом [3, с. 227; 8, с. 88]. Оскільки на початок 212 р. до н. е. Ганнібалу вже вдалося перетягнути на свій бік Тарент, Брутій та більшість луканів, варто було очікувати, що фурійці лише зміцняться у своїй лояльності до Рима. Проте, цілий ряд аргументів, вирішальним із яких була страта фурійських громадян у Римі, спонукали поліс приєднатись саме до пунійців (Liv. XXV. 15. 4-6). Таким чином, стає зрозумілим, що низка нових факторів, котрі з'явилися безпосередньо під час Другої Пунічної війни, виявилась для населення Італії значно вагомішою ніж довготривалі союзи або локальне суперництво. Дослідження згаданих факторів є надзвичайно важливим для розуміння подальшого ходу бойових дій та особливостей розвитку стратегії Ганнібала в Італії.

У творах Аппіана Александрійського і Тіта Лівія містяться кардинально протилежні розповіді про повстання фурійців, що значно утруднює відтворення хронології подій. Аппіан вважає, що Фурії збунтувалися проти римської влади одразу після Тарента, однак дещо раніше Гераклеї та Метапонта (App. Hann. 34-35). Натомість Лівій свідчить, ніби повстання Фурій відбулося лише після подій у Метапонті (Liv. XXV. 15. 7-17) й саме ця версія виглядає більш переконливою. Обидва історики заявляють, що Фурії капітулювали перед Ганноном бен Бомількаром, котрий командував карфагенськими силами, які розташовувались у Брутії. Відбулися ці події лише після вступу на посаду римських консулів і преторів нового року, тобто не раніше 26 квітня 212 р. до н. е. У той же час, відомо, що більшу частину весни Ганнібал із основними силами власної армії перебував поблизу Тарента, де його застали послі Капуї із проханням про поставки провіанту на випадок облоги міста. Саме Ганнону Барка наказав зібрати необхідні припаси. Полководець, розташувавшись табором поблизу Беневента, розпочав масштабні ревізиції зерна у союзних народів, які зберігали запаси минулого року, оскільки новий урожай був ще молодим (*in herbis*), тобто не пізніше початку травня (Liv. XXIII. 13. 3-5). Не зумівши протистояти об'єднаним військам римських консулів, Ганнон знову відступив у Брутій, звідки й попрямував до Фурій. Отже, перехід поліса на бок карфагенян можна датувати серединою-кінцем травня 212 р. до н. е. [4, с. 307].

Що стосується безпосередніх причин повстання Фурій, то варто узгодити дві версії, які містяться у джерелах. Тіт Лівій вважає, ніби головний привід до бунту полягав у тому, що заручники фурійці брали участь у спробі заручників тарентійців втекти із Рима й, як наслідок, були страчені. Після цього родичі і друзі загиблих організували змову, метою якої була передача міста Ганнону та Магону Самніту (Liv. XXV. 8. 1, 15. 7-8). Аппіан же відображає свідчення іншої історичної традиції. Згідно його розповіді Фурії відправили кораблі з припасами на допомогу обложеному пунійцями акрополю Тарента, але судна разом з командами були захоплені карфагенянами. Проте, громадяни Фурій були звільнені в результаті короткочасних переговорів і саме вони у подальшому відкрили ворота полісу перед Ганноном (App. Hann. 34).

На перший погляд античні автори прямо протирічать один одному. Однак це не так. Детальний аналіз підготовки Фурій до повстання демонструє, що

вони були надзвичайно вірним Риму містом. По-перше, неодноразово зверталися до римлян за допомогою проти агресивних сусідів, як греків, так і італіків. Фурії і Тарент були давніми суперниками [3, с. 229], тому союз Ганнібала з останнім неминуче мав би значно укріпити лояльність фурійців до Рима. По-друге, джерела свідчать, що принаймні частина правлячої еліти Фурій зберігала вірність римлянам до останнього (Liv. XXV. 15. 7). По-третє, у місті розміщувався надзвичайно незначний за чисельністю гарнізон, чий командир Марк Атіній на випадок пунійської облоги розраховував у перше чергу не на власні сили, а на загопи місцевого населення, вірність якого не піддавав сумніву [6, с. 100]. Нарешті, якби Лівій був правий і приводом до повстання в першу чергу послугувала страта заручників у Римі, то чому ж фурійці зволікали більше року? Все вищеперераховане чітко вказує, що ставлення Фурій до римської влади було принаймні неоднозначним.

Таким чином, можна стверджувати, що громадяни Фурій були розділені по політичному принципу. І Аппіан, і Лівій вказують, що антиримська змова в полісі сформувалась лише у відповідь на події, які безпосередньо передували повстанню. Очевидно, страта фурійських заручників або породила масові антиримські настрої, або ж сприяла значному посиленню ворожої до Рима фракції. Акт насилля укріпив позиції тих аристократів, котрі схилилися до альянсу із Ганнібалом і, водночас, підірвали довіру до будь-кого, хто виступав за збереження традиційних союзів [1, с. 376]. Крім зазначеного можна прийти до висновку, що для місцевої політики особисті та родинні зв'язки були значно важливішими за «ідеологічну» прив'язаність до Рима або Карфагена. Більш того, Ганнібал наказав звільнити команди захоплених фурійських кораблів, знаючи про страту римлянами заручників. Подібним вчинком Барка ніби протиставив своє милосердя жорстокості Рима.

Більшої ваги діям Ганнібала надало й те, що в 213–212 рр. до н. е. тягар римської влади в Фуріях значно посилювався. Наприклад, акт відправки кораблів з припасами до акрополя Тарента був не цілком добровільним, а здійсненим під впливом Рима [1, с. 195; 7, с. 118]. Крім того, Марк Атіній призвав велику кількість населення до місцевого ополчення, регулярно проводячи їх навчання, що може свідчити про збільшення військових зобов'язань еллінів.

Надзвичайно важливим фактором приєднання Фурій до Ганнібала, очевидно, був вплив, якщо не пряма погроза з боку Тарента. Згідно Лівія заручники-фурійці спробували організувати втечу піддавшись переконанням знатного тарентійця Філеаса (Liv. XXV. 15. 7). Аппіан же свідчить, що саме представники Тарента виступали арбітрами в переговорах між Ганнібалом та Фуріями, щодо звільнення моряків. Можна припустити, що нова правляча еліта Тарента, який неодноразово намагався підкорити Фурії, прагнула використати ситуацію, щоб продемонструвати власну лояльність до карфагенян і, водночас, нарешті утвердити гегемонію над давнім суперником.

Аналізуючи всі перелічені факти, можна зробити висновок, що остаточне рішення повстати проти Рима фурійці прийняли керуючись виключно міркуваннями доцільності, а не почуттям грецького братства або ж прихильністю до справи Ганнібала. В Фуріях наростали антиримські настрої,

стало очевидним, що Рим не здатен захистити своїх союзників. Однак як і раніше, більшість населення поліса зовсім не бажало підкорятися пануванню Тарента [6, с. 105]. Здавши місто саме Ганнону, фурійці розраховували обезпечити себе від тарентійської загрози, адже Ганнібал не дозволив би одному із своїх союзників атакувати іншого. Тобто правлячі верстви Фурій вирішили, що в ситуації яка склалася, Карфаген набагато краще ніж Рим зуміє захистити їх інтереси.

Як правило, традиційні суперники в регіоні підтримали різні сторони конфлікту під час Другої Пунічної війни, проте у випадку Фурій глобальні міркування переважили важливість локального протистояння. Значно зрослий економічний й військовий тягар римської влади та страта заручників переконали фурійців приєднатись до Ганнібала, незважаючи на союз останнього з Тарентом. Проте, вищевказане зовсім не означає, що громадяни поліса знаходилися в таборі карфагенян лише через примус обставин [5, с. 70-71]. Згідно свідченням джерел фурійці проявили себе, як вірні союзники, неодноразово надаючи підтримку пунійцям під час подальшого ходу бойових дій. Зокрема, в 210 р. до н. е. саме загони Фурій та Метапонта знищили залишки римського флоту, після його поразки під Тарентом (Liv. XXVI. 39. 18). В 208 р. до н. е. війська фурійців стали вирішальним фактором вдалої засідки і знищення римської армії під Петелією, вони ж зуміли запобігти захопленню Римом Локр (Liv. XXVII. 26. 3-6). Аппіан вважає, що поліс залишався цілком вірним карфагенянам аж до 204 р. до н. е., коли Ганнібал, будучи вже не в силах захистити територію від римлянам, переселив 3500 його громадян до Кротону (App. Hann. 57).

Звісно, лояльність Фурій може пояснюватися й тим, що більшість проримськи налаштованого населення покинуло місто разом із Марком Атінієм одразу після його поразки від загонів Ганнона. Можливо, саме ці громадяни склали більшість гребців на римських кораблях ескадри Децима Квінкція, розгромленою флотом Тарента (Liv. XXVI. 39. 7). Нарешті, Рим в 210 р. до н. е. захопив Сіракузи та Капую, надзвичайно жорстоко обійшовшись із населенням згаданих міст (Liv. XXV. 31, XXVI. 15. 6; App. Hann. 43; Plut. Marc. 19), а в 209 р. до н. е. практично повністю знищив населення Тарента (Liv. XXVII. 16; Plut. Fab. 22), тому фурійці, розуміючи, що їх чекає та ж доля, лише укріплялись в своїй лояльності до пунійців.

Підсумовуючи вищенаписане можна констатувати, що повстання Фурій проти римської влади свідчить – хоча у формуванні політики грецьких міст південної Італії першочергову роль відігравали саме тривалі взаємовідносини еллінів між собою та з племенами італіків, проте інколи Ганнібалу завдяки успішній дипломатії вдавалося створювати ситуації, у яких приєднання до карфагенян виявлялося безальтернативним, а традиційне місцеве протистояння відходило на другий план.

Список використаних джерел:

1. Хлевов А. А. Морские войны Рима // СПб., 2005. – 496 с.
2. Шифман И. Ш. Ганнибал // Карфаген. – СПб., 2006. – С. 191-511.
3. Fronda M. Between Rome and Carthage: Southern Italy during the Second Punic War // Cambridge, 2010. – 374 p.

4. Rawlings L. The War in Italy, 218–203 // A Companion to the Punic Wars. – Oxford, 2011. – P. 299-319.
5. Lomas K. Rome and the Western Greeks, 350 BC–AD 200: Conquest and Acculturation in Southern Italy // London, 2005. – 272 p.
6. Reid J. Problems of the Second Punic War: III. Rome and Her Italian Allies // The Journal of Roman Studies. Vol. 5 (1915). – P. 87-124.
7. Steinby C. Rome Versus Carthage. The War at Sea // Barnsley, 2014. – 188 p.
8. Willeumier P. Tarente des origines à la conquête romaine // Paris, 1939. – 374 p.

Марченко А.І.

аспірант,

*Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова*

М. ШАПОВАЛ ПРО СУСПІЛЬНУ СВІДОМІСТЬ ТА РІВЕНЬ ОСВІТИ І КУЛЬТУРИ ПІД ЧАС РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ 1917–1920 РР.

Освіта є міцною базою для розбудови культури та розвитку національної свідомості. Народ, який має власну думку, шанує власні традиції та знає історію, має великий потенціал для побудови власної, незалежної державності.

Джерельною базою дослідження є праці самого М. Шаповала, зокрема: «Велика революція і українська визвольна програма», «Соціологія українського відродження» та ін. Також до цього питання зверталися у свої працях ряд науковців, зокрема Миронець Н. М., Бичук І. О., та ін., які досліджували питання національного відродження у творчості М. Шаповала, але питання освіти та культури у працях М. Шаповала і як ці фактори вплинули на революцію залишається малодослідженими.

Питання освіти та культури завжди залишається одним із головних у формуванні національної свідомості та одним із вирішальних кроків у розбудові єдиної, незалежної країни. Тому вирішення освітніх проблем треба приділити значну увагу. Одним із перших вчених, хто звернув увагу на освіту, а точніше, відсутність як такої серед переважних більшості населення був вчений, громадський діяч, патріот М. Шаповал.

Науковець приймав активну участь у творенні української державності часів визвольної боротьби 1917–1920 рр. М. Шаповал – один із засновників вітчизняної соціології, за його ж визначенням – «правдивої науки про суспільство». Він належав до тієї когорти соціологів, які стояли «перед початком творення нової соціології і нової суспільної політики на засадах теоретичної соціології», науки, яка на той час «ще не стала на твердий науковий ґрунт» [1, с. 150].

Культура об'єднує всі сфери життя народу та набуває соціального впливу. Як зазначає М. Шаповал, наш народ в революційну добу переважно складався з темних мас – тобто малоосвічених людей, яким важко досягнути соціальні ідеї революції.